

DESZEGREGÁCIÓS TERVEK ELŐKÉSZÍTÉSÉNEK ÉS MEGVALÓSÍTÁSÁNAK MÓDSZERTANA SOKISKOLÁS TELPÜLÉSEKEN

Szűcs Norbert

Magyarországon a deszegregációs folyamat sikerére leginkább a nagyobb, sokiskolás településeken lehet számítani, hiszen a tanulók társadalmi összetétele települési szinten általában kellően heterogén, a település intézményei között egyenletesen újraoszthatók a hátrányos helyzetű tanulók, figyelembe véve a településszerkezeti adottságokat. Alapvetően kétféleképp valósítható meg az oktatási deszegregáció az ilyen településeken. Az egyik lehetőség a nyitás, ami az iskola vonzóvá tételét, kinyitását jelenti a jobb társadalmi pozíciójú szülők gyermekei számára. A másik megoldás a zárás stratégiája, azaz a hátrányos helyzetű tanulók átirányítása kedvezőbb státuszú közösségekbe iskolabezárás vagy intézmények összevonása által. Az előbbi megoldás mind a finanszírozás, mind a siker szempontjából jóval kockázatosabb, hiszen szükségszerűen jelentős anyagi ráfordítást igényel, aminek megtérülése kétséges: nincs garancia arra, hogy a beruházások következtében valóban vonzóvá válik az iskola. A gettóiskolák erős stigmatizáltsága, illetve a nagyvárosi oktatási intézményrendszerek tipikusan túlméretezett helyzete, azaz a tanulószámnál jelentősen magasabb férőhelyszám miatt (l. Radó, 2018 jelen kötet) a kudarc szinte biztos. Ugyanakkor a második megoldáshoz kötődő iskolabezárás, iskolaösszevonás jelentős lokális konfliktusokkal, társadalmi ellenállással járhat, aminek leginkább artikulálható oka a korábban szegregáltan oktatott, így jelentős lemaradást begyűjtő tanulók és a befogadó iskola tanulóinak tudása közötti, gyakran áthidalhatatlannak tűnő szakadék.

A szegedi és a hódmezővásárhelyi deszegregációs program megvalósítása és elemzése, valamint a kaposvári deszegregációs terv elkészítése során felhalmozott tapasztalatokra (Szűcs, 2010, 2012; jelen kötetben: Szűcs, 2018; Szűcs és Kelemen, 2018) támaszkodva jelen tanulmányban egy sokiskolás település oktatási deszegregációs programjának ideáltipikus folyamatát írom le (1. melléklet), illetve azonosítom a folyamatot befolyásoló érdekcsoportokat. A szegedi és a hódmezővásárhelyi deszegregációt bemutató tanulmányok, illetve jelen írás szorosan összefügg, a gyakorlati példák és a módszertani összegzés kölcsönösen segíti a témakör mélyebb megértését.

A leírt ideáltipikus deszegregáció deliberatív¹ szemlélettel épül fel, így a folyamat tájékoztatáson, érzékenyítésen és érvelésen alapul annak érdekében, hogy társadalmi bázist hozzon létre a kezdeményezés támogatására (l. Batiz és Bernáth, 2018 jelen kötet). Nemcsak ideális, de megvalósítható modellt szeretnék bemutatni, így a folyamat a zárás stratégiájára koncentrálna. Az elmúlt közel tíz évben az egyébként kipróbált, dokumentált és egyértelműen működőképes stratégiát nem valósították meg egyetlen magyarországi nagyvárosban, így nem életszerű a sokkal forrásigényesebb, kockázatosabb és sikeres példa nélküli nyitás

¹ A deliberatív (tanácskozó, döntéshozó) kifejezés leggyakrabban a politikatudományban használatos a részvételi demokrácia egy típusának jelölésére. A deliberatív modellek erőssége más demokráciamodellekhez képest, hogy megfelelő feltételeket biztosít az adott kérdéskörben a racionalitás és a releváns tények ismeretéhez annak érdekében, hogy morálisan helyes döntés születessen. Az aktuális társadalmi kérdés széles körű megvitatása során lehetőséget nyújt a társadalom tagjai és csoportjai számára, hogy a tudományos eredmények megismerését követően egymással ütköztessék véleményüket, és a döntések a versengő érvrendszerek konszenzusát követően születessenek meg (Nino, 1998).

stratégiájának megvalósításában hinni. Bár a döntéshozók, minden bizonnyal, könnyebben tudnak azonosulni a kevesebb konfliktussal járó és jobban kommunikálható iránnyal, véleményem szerint a nyitás módszerének sikeres megvalósítása nagyobb elköteleződést és professzionalitást igényel, mint a záráson alapuló deszegregáció.

A deszegregációs programok szakaszai

Helyzetfelismerés

A sikeres deszegregációs program első szakasza a helyzetfelismerés, ami során a szakmai szereplők eljutnak a szegregált oktatási helyzet beazonosításáig. Az elkülönítés ténye nem minden esetben egyértelmű, felismerése nehézségeket okozhat. A szegregált iskola zárt világába gyakran tudatosan nem engednek betekintést az intézményvezetők, tankerületi dolgozók. Gyakori a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók statisztikájának pontatlansága, az etnikai alapú elkülönítés beazonosítása során pedig végképp komoly módszertani problémákkal jár a roma tanulók arányának megállapítása.

A 2000-es évek második felében, az esélyegyenlőségi elvű támogatáspolitikai kialakításának időszakában fontos előrelépés történt az antiszegregáció területén, hiszen a települések, intézmények csak a közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés és beavatkozási terv elkészítését követően juthattak fejlesztési forrásokhoz. Az esélyegyenlőségi szempontból kiemelt figyelmet kapó települések (pl. a megyei jogú városok) helyzetelemzésének elkészítéséhez kirendelt esélyegyenlőségi szakértők figyelmét az esetek többségében nem kerülte el az oktatási elkülönítés még akkor sem, ha az iskolák fenntartói esetleg manipulálták az adatokat, illetve a szegregáció eltitkolására törekedtek. A sokiskolás települések elvileg jelenleg is aktuális esélyegyenlőségi tervekkel rendelkeznek, de Méreiné, Málóvics és Juhász (2018 jelen kötet) elemzése szerint ezek minősége rendkívül heterogén, és általában nem a problémák valós, elmélyült megoldását célozzák. Ez sajnos természetes, a települési döntéshozók és apparátusok már a 2010 előtti időszakban is jellemzően a szegregáció jelentőségének – ezáltal a beavatkozás mértékének – tompítására törekedtek. Aktuálisan pedig sem a politika és a szakpolitika, sem a monitoring szempontjából nem érkezik presszió az antiszegregációs terület támogatása érdekében, így az említett háttérdokumentumok is egyre súlytalanabbak és gyengébb minőségűekké váltak.

A helyzetfelismerés szakasza nemcsak a szakértők, aktivisták és szakapparátusi dolgozók küzdelméről szólhat. Gyakori ugyanis, hogy a hiányos adatgyűjtés és a HH-/HHH-regisztráció anomáliái miatt az iskolafenntartó szakemberei sincsenek tisztában a szegregáció mértékével és dinamikájával, vagy nem ismerik fel annak hátrányait. Ilyen esetekben külső szereplőknek – civileknek, szakértőknek – szükséges a helyzetfelismerést elősegíteni.

Kezdeményezés

A deszegregációs program második fázisa, a kezdeményezés csak akkor lehet sikeres, ha a helyzetfelismerés jól dokumentált, a szegregáció bizonyítottá válik, hiszen a döntéshozók csak ebben az esetben szánják el magukat változtatásra, illetve csak így lehet rájuk nyomást gyakorolni. A kezdeményezés szakasza akkor ér véget, amikor a szakmai döntéshozók (korábban jellemzően az önkormányzati szakapparátus vezetői, jelenleg a tankerület irányítói) és/vagy a politikai vezetők döntést hoznak a deszegregációs program megvalósításáról. A program generálása lehet civil szereplők, esélyegyenlőségi szakértők, szakmai döntéshozók vagy akár a szülői csoportok feladata is. A nyomásgyakorlás történhet nyilvános vagy zárt, szakmai vagy közéleti fórumokon, lehet együttműködésen alapuló vagy konfrontációval terhelt.

Előkészítés

Az előkészítés fázisában a deszegregációs program szakmai tervezése történik. Szemben a helyzetfelismerés szakaszával, ekkor már az iskola fenntartójának is érdeke kell(ene), hogy legyen a szegregációs helyzet minél alaposabb feltárása, hiszen a tervezést ezen információkra kell alapozni. Előfordulhat, hogy az oktatási szakapparátus tagjai kompetenciahiánnyal küzdenek, esetleg nem kellően érzékenyek a probléma iránt. Erdemes ilyen esetekben esélyegyenlőségi szakértőt is bevonni az előkészítési feladatokba. Ha azonban a tervezési fázist csak külső szakértők végeznék el, a szakapparátus tagjai később nem tudnának azonosulni a megvalósítás lépéseivel, illetve nem változna pozitív irányba a szegregációs problematikával kapcsolatos attitűdjük. Részvételük tehát alapvetően fontos.

Az előkészítés fázisa során nemcsak a szakmai tervezésnek kell megvalósulnia, hanem az érdekháló csoportjainak egy része előtt is fel kell tárni a szegregált oktatási helyzet problémáját, fel kell készíteni őket a változásra, és be kell vonni őket a tervezésbe. Ebben a szakaszban még nem lehet az összes stakeholdert aktivizálni, hiszen éppen az az előkészítés fázisának az egyik célja, hogy megtervezze az érdekháló csoportjainak tájékoztatását és bevonását. Viszont a stakeholderek egy részét – főként a folyamat megvalósításában kulcsszereppel bíró iskolaigazgatókat, civil szereplőket, roma vezetőket – lehetőség szerint be kell vonni már a tervezés folyamatába is. Így az előkészítés irányítói biztosítani tudják támogatásukat, illetve fel tudják használni tudásukat, inputot tudnak biztosítani a tervezéshez. Az előkészítés időtartama ideális esetben több hónap, akár egy tanév is lehet, de előfordulhat, hogy ennél jóval rövidebb idő áll a döntéshozók rendelkezésére – akár a tanév rendje, akár a megvalósítást támogató források ütemezése, akár a politikai-szakpolitikai helyzet sajátossága folytán. Ilyen esetekben a beavatkozás jóval kockázatosabb, mint alapos tervezéssel induló folyamatok esetében.

Az előkészítési szakasz legfontosabb produktuma egy formális deszegregációs intézkedési terv. A helyzetelemzésre alapozott és a beavatkozást részletező dokumentumnak nemcsak a pontosan definiált feladatokat, célokat, ütemezést, felelősöket kell tartalmaznia, hanem a feladatokhoz indikátorokat is szükséges megállapítania, hogy a folyamat kontrollálható legyen (l. Szűcs, 2012).

Megvalósítás

A megvalósítás szakaszában már az összes érdekcsoport bevonására sor kerül. A deliberatív megközelítésű deszegregáció kulcseleme éppen a kommunikáció megszervezése, a szegregált oktatás megszüntetésének megindoklása, a konstruktív társadalmi egyeztetés koordinálása. Másfajta kommunikációs stratégiát igényel a helyi pedagógusok bevonása vagy a szülői csoportok tájékoztatása. A deliberáció filozófiája szerint biztosítani kell a kommunikáció kétirányúságát, az interaktivitást.

A megvalósítás fázisának fontos eleme a helyi pedagógustársadalom – főként a befogadó iskolák pedagógusainak – felkészítése a deszegregációra. Egyrészt érzékenyítésre, az integrált oktatással kapcsolatos attitűdjük alakítására van szükség (l. Fejes, 2018 jelen kötet), másrészt metodológiai támogatást is érdemes nyújtani számukra, hogy innovatív módszerek alkalmazásával tudják elősegíteni a korábban szegregált körülmények között tanuló, vélhetően lemaradásokkal küzdő gyermekek tanulmányi felzárkózását. Az új közösségekbe kerülő diákok kompetenciáit érdemes felmérni, ami a pontosabb beavatkozást segítheti. Tudatos tervezés esetén a deszegregációs program irányítói nemcsak az elsődleges célcsoport mérését szervezik meg, hanem a befogadó iskolák tanulóit is, hogy később a beavatkozás monitoringját professzionális módon tudják megvalósítani.

Központi kérdés a megvalósítás során a tanulók átírányításának és integrálásának koordinálása. Általában komplex folyamattal kell számolni, és minél alaposabb a helyzetelemzés, annál több szempontnak kell megfelelni a szakmai tervezés során. A megvalósítás fázisában kerül sor a jogi ügyek rendezésére (pl. az iskolabezárás vagy az iskolák összevonásának rögzítése, jogutód meghatározása, iskolai körzethatárok újratervezése), a kommunikációs feladatokra, tájékoztató kampányokra (pl. iskolaválasztással kapcsolatos kampány, a beavatkozást indokoló kampányok különböző célcsoportok számára, a program megvalósításáról tájékoztató az érintettek számára), a tanulók felkészítésére (pl. érzékenyítő foglalkozások, a tanulók beilleszkedését támogató szünidei és tanév eleji programok).

A deszegregációs program nem ér véget a tanulók elkülönítésének megszüntetésével, gondoskodni kell tanulmányi és szociális integrációjukról is, amire például az Integrált Pedagógiai Rendszer keretében kidolgozott módszertanok, hátránykompenzáló programok kínálhatnak gyakorlati segítséget (l. Varga, 2018 jelen kötet). Utóbbira kézenfekvő lehetőséget jelent – akár a funkcióváltáson átesett iskola épületét is felhasználva – tanodák működtetése (l. Fejes, Lencse és Szűcs, 2016), illetve mentorprogram szervezése (l. Fejes, Kelemen és Szűcs, 2014). Szükség esetén az utazás biztosításáról is gondoskodni kell ebben a fázisban (pl. iskolabusz, ingyenes bérlet).

A megvalósítás szakasza tehát már a szegregáció lebontását megelőzően elkezdődik, ideális esetben legalább egy fél évvel a tanulók átírányítása előtt, hogy legyen idő a deliberáció lebonyolítására és eredményeinek felhasználására, illetve a pedagógusok felkészítésére. A folyamat e szakasza általában a konkrét beavatkozást követő tanév befejezésével tekinthető lezártnak. Felmenő rendszerben megvalósított deszegregáció esetében – mikor az iskolabezárás vagy -összevonás nem jár a meglévő évfolyamok átírányításával – a megvalósítás szakasza több tanéven keresztül elhúzódik. Bár a felmenő rendszerű lebonyolítás látszólag kevesebb konfliktussal, érdeksérelemmel jár, a kiürülő iskolák, fluktuáló tanári kar, illetve a folyamat elhúzódása miatt kialakuló instabilitás könnyen a program kudarcához vezethet (pl. Andl, 2008).

Monitoring

A megvalósítás fázisát követően még legalább középtávon (3–5 év), de akár egy teljes nyolc éves oktatási cikluson keresztül szükséges a program eredményeinek ellenőrzése. A monitoring szakaszában tanévenkénti rendszerességgel szükséges mérni az érintett diákok tanulmányi teljesítményének és beilleszkedésének előrehaladását, illetve esélyegyenlőségi szempontból elemezni az oktatási adatokat. A hátránykompenzáló programok hatáselemzése is elősegíti a folyamat értékelését és az érdem szerinti további finanszírozását. Nemcsak az integrált gyermekek helyzetének alakulását kell nyomon követniük a döntéshozóknak, hanem figyelmet kell fordítaniuk az oktatási rendszerben jelentkező újabb szegregációs mechanizmusok felismerésére és megszüntetésére (pl. magántanulók számának növekedése, új intézmény szegregálódása). A monitoringot legitimálja és eredményesebbé teszi, ha nemcsak a szakapparátus dolgozói és az intézményvezetők koordinálják a folyamatot, hanem külső, független esélyegyenlőségi szakértőket is bevonnak a döntéshozók az eredmények kiértékelésébe.

A deszegregációs folyamatok érdekhálójának áttekintése

A szegedi és főként a hódmezővásárhelyi deszegregációs programok sikereit, a nyíregyházi bukását és a kaposvári szegregációs per tapasztalatai értékelve, véleményem szerint kijelenthető, hogy a lokális közoktatási deszegregáció egyik kulcseleme a megfelelő szintű társadalmi konszenzus elérése a beavatkozás szükségszerűségét illetően. A deszegregációs törekvések támogatásában létezik egy kritikus határ, aminek elérése nélkül legfeljebb ideiglenes, adminisztratív jellegű sikerre vezethet a beavatkozás. A stakeholderek körének

kell, hogy legyen legalább egy olyan csoportja, amely jelentősen elkötelezett a cél iránt, magas fokú tájékozottsággal és érdekérvényesítő képességgel bír, stratégiáját pedig proaktivitással jellemezi. Ezen primer támogató érdekkör kommunikációja és cselekvései hatására az érdekláló más csoportjai is differenciáltabban ítélik meg a kérdéskört, kevésbé elutasítókká vagy támogatókká válhatnak, maga a folyamat pedig dinamizálódik a stakeholder csoportok álláspontja szempontjából.

A közoktatási deszegregációt támogató érdekkör lehet formális szervezet vagy informális csoport. A folyamatot elindító érdekkör általában előbbi kategóriába tartozik, ám a deszegregáció generálása organikusán, alulról szerveződő – például egy civil szervezet tevékenysége nyomán – vagy tervezetten felülről irányított is lehet, köszönhetően a lokális politikai döntéshozóknak. Mind a bottom-up, mind a top-down folyamatok esetében érvényesülhet egy professzionálisan megtervezett stratégia, de egy ad-hoc folyamat is.

A helyi társadalom minél több szegmense támogatja a deszegregáció folyamatát, annál nagyobb a megvalósulás és a siker lehetősége. Éppen ezért akár a deszegregációs folyamat tervezése, akár tudományos szempontú elemzése során lényeges áttekinteni a stakeholderek deszegregációval kapcsolatos álláspontját.² A helyzetelemzésnek mindenképpen érintenie kell a következő szempontokat.

1. *Homogenitás:* az adott csoport deszegregációval kapcsolatos álláspontja a homogén-heterogén, illetve a támogató-elutasító tengelyek mentén. Kategóriák: (1) heterogén, jelentősen megosztott a csoport a deszegregáció támogatása szempontjából; (2) viszonylag homogén csoport, a többség, illetve a véleményformálók álláspontja egyértelmű a deszegregáció megítélésével kapcsolatban; (3) homogén, egységes a csoport a deszegregáció elutasítása vagy támogatása szempontjából.
2. *Informáltság:* a lokális közoktatási rendszer általános működésével, a szegregált csoport speciális oktatási helyzetével, a szegregált/integrált oktatás potenciális következményeivel, valamint a lehetséges deszegregációs stratégiákkal kapcsolatos tájékozottság. Kategóriák: (1) alacsony; (2) jelentős mértékű; (3) magas fokú tájékozottság.
3. *Érdekérvényesítés:* a deszegregációs folyamat befolyásolásának szempontjából az adott szegmens érdekérvényesítő képessége. Kategóriák: (1) alacsony fokú; (2) jelentős mértékű, (3) magas fokú érdekérvényesítő képesség.
4. *Aktivitás:* az adott szegmens általános aktivitási foka a deszegregációs folyamat tervezése és megvalósítása során. Kategóriák: (1) alacsony; (2) jelentős; (3) magas aktivitási szint. A deszegregáció elsődleges célcsoportja, a tanulók szempontjából általában nem releváns az aktivitás kategóriája, viszont más szegmensek esetében fontos a proaktív stratégia esetleges meglétének azonosítása.
5. *Tendencia:* a deszegregációs program megítélésének folyamata az adott szegmens szempontjából. Kategóriák: (1) negatív irányú változás, a deszegregáció elutasítása fokozódik; (2) változatlan álláspont; (3) pozitív irányú változás, a deszegregáció elfogadása fokozódik.
6. *Attitűd:* az adott szegmens lokális deszegregációval kapcsolatos alapvető álláspontja, magatartása. Kategóriák: (1) a deszegregációt alapvetően ellenző; (2) a folyamatba beletörődő, tehát aktívan nem ellenző, ám azt nem elfogadó; (3) elfogadó; (4) támogató álláspont. A helyzetelemzés során fontos a deszegregációs folyamatot generáló szegmensek azonosítása is.

² A stakeholderek elsődleges körének megismerése érdekében végzett akciókutatás módszertanáról részletesebb lásd Szűcs (2007).

A deszegregációs tematikában a stakeholderek elsődleges körét a bezárt oktatási intézmény pedagógusai, tanulói és a tanulók szülei alkotják. Az érdekháló másodlagos köréhez a befogadó intézmények pedagógusai, tanulói és a tanulók szülei tartoznak. A döntéshozókat politikai és szakmai alcsoportra bonthatjuk. Előbbihez a polgármestert, alpolgármester(ke)t és a közgyűlés tagjait sorolom, utóbbihoz az oktatási bizottság tagjait és a szakapparátus dolgozóit, kiemelten az oktatási iroda vezetőjét. A két csoport elkülönítése tehát nem a politikai érintettségük, hanem a deszegregációs programban betöltött szerepük szerint történt, hiszen az oktatási bizottság tagjai politikai alapon rekrutálódtak, de a folyamat során elsősorban szakmai jellegű döntéseket hoznak. A közoktatás államosítását követően a szakmai döntéshozókat egyértelműen a tankerületi vezetők alkotják (akik gyakran a korábbi önkormányzati szakapparátus vezetői), azonban a lokális politikai döntéshozók – formális szerepük látszólagos gyengülése ellenére – továbbra is kulcsszereplők.

A szakmai stakeholderek köréhez sorolhatók azon személyek és szervezetek, akik döntéseikkel érdemben befolyásolják a deszegregációs folyamatot, illetve akiknek mindennapi feladatvégzésére hatással van a deszegregáció. Így a szakmai stakeholderek körébe sorolhatók az adott tankerület (korábban önkormányzat) oktatási szakapparátusában dolgozók, a gyermekvédelemmel, családgondozással foglalkozó szakemberek, a deszegregációs program célcsoportjára fókuszáló civil és szakmai szervezetek. A közvéleményt alakító szerepük miatt a stakeholderek közé sorolhatók a média képviselői (2. és 3. melléklet).

Az 2. és 3. mellékletben a deszegregációs programok elindításának évére, 2007-re, illetve a 2007–2008-as tanévre vonatkozóan jellemzem a szegedi és a hódmezővásárhelyi stakeholderek deszegregációval kapcsolatos álláspontját. Jelen tanulmányban a módszertan szemléltetésére használom a táblázatokat, de a szegedi (l. Szűcs és Kelemen, 2018 jelen kötet) és a hódmezővásárhelyi (l. Szűcs, 2018 jelen kötet) deszegregációs program esettanulmányának mélyebb megértését is segíti az elemzés, illetve az említett tanulmányokban a megállapítások egy részének kifejtésére is sor került.

Összegzés

A két dél-alföldi nagyváros deszegregációs programjának érdekháló-vizsgálatát összegezve kijelenthető, hogy a valódi és tartós hatásokat elérő közoktatási deszegregációs program reflektív, proaktív és legfőképpen deliberatív jellegű: a deszegregáció generálói és/vagy irányítói megvitatják a helyi közösségben a releváns érdekcsoportok tagjaival a folyamat indokoltságát, célkitűzéseit és megvalósítási metódusát. Törekednek a közérthető, kevésbé dogmatikus, tájékoztatáson és érvelésen alapuló, széles körű kommunikációra. Az alapvető szakmai és etikai elvek egyértelmű és nyilvánossá tett meghatározása mellett érzékenyen és adaptívan reagálnak az érdekháló különböző szegmenseinek felvetéseire. A deliberáció során a stakeholderek jelentős része elfogadóvá vagy támogatóvá válik az oktatási integráció iránt, internalizálja annak normarendszerét, így érdekelt lesz a deszegregációs folyamat eredményeinek fenntartásában.

Azonban a deliberatív szemlélet nem jelentheti azt, hogy a szegregáció fenntartásával is reális opcióként számolhat a közösség. A látszólagos ellentmondás lényege az Amerikai Egyesült Államokban végrehajtott deszegregációs programok során rögzített tapasztalat. Abban az esetben, amikor a deszegregáció végrehajtása bizonytalan volt, a stakeholderek jelentős része a beavatkozás megakadályozására szánta energiáját. Ha azonban a változás elkerülhetetlennek látszott, a kognitív disszonancia csökkentésének szándéka is a program támogatását, a megoldások keresését erősítette (Aronson, 2008).

A deszegregációs törekvések sikere tehát egyrészt a beavatkozás céljának egyértelműségétől, szilárdságától függ, másrészt a program komplexitásától: mennyire képes

az érdekháló a különböző csoportjainak igényeit felismerni és konstruktívan kezelni. A komplex stratégia kialakítása más szempontból is értelmezhető: a társadalmi szegregáció rendszerint egyszerre jelen lévő lakhatási, oktatási, foglalkoztatási, egészségügyi dimenziói közül az egyik elem kizárólagos kezelése nem hatékony, esetenként kontraproduktív. A különböző dimenziókban nehezen kivitelezhető, ezért nem szükségszerű az azonos hatékonyság és forráskoncentráció biztosítása, de mindenhol fontos a pozitív tendencia fenntartása a szinergens hatás érdekében.

Megítélésem szerint jelenleg Magyarországon sem a közoktatási szegregáció felszámolására, sem a deliberáción alapuló demokratikus folyamatok támogatására sincs politikai-szakpolitikai szándék (l. Fejes és Szűcs, 2018 jelen kötet). Előrelépést várni esetleg lokális folyamatoktól, illetve civil kezdeményezésektől érdemes, de ezek lehetősége is rendkívül korlátozott. Az önkormányzati fenntartású iskolák államosításával a lokális döntéshozók mozgásteret beszűkült a szegregációellenes beavatkozások végrehajtásában. A civilszervezetek elleni kampányok, adminisztratív korlátozások célpontjai között jellemzően megtalálhatók a társadalmi integrációért küzdő, antiszegregációs célkitűzéseket megfogalmazó – tehát kritikus és a központi szándéktól eltérő álláspontot képviselő – szervezetek. Az autonóm civilek térvészítésének tendenciáját jól érzékelteti, hogy több jelentős roma szervezet szüntette be a működését, így a szegregációs perekben kulcsszerepet betöltő Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermekeknek Alapítvány (CFCF) is a tevékenysége lezárására készül (Miklósi, 2016).

Az egyházi fenntartású iskolák arányának elmúlt években lezajlott jelentős növekedése (Hermann és Varga, 2016) is – nagy valószínűséggel – tovább gyengíti az esetleges deszegregációs beavatkozások sikerét, mivel több szereplő együttműködésére lenne szükség a folyamat koordinációjához. Továbbá több intézményfenntartó esetében erősödhetne fel az a – egyébként is jelen lévő – gyakorlat, hogy a beiskolázási stratégia alapvető eleme, kommunikált értéke a társadalmi és etnikai alapú homogenitás. Mindezzel az egyházi fenntartású intézmények egy része a szegregáció haszonélvezőjévé és egyben a deszegregáció akadályává válna. Viszont a magyar oktatási rendszer elmúlt években lezajlott erőteljes centralizációja a nagyvárosokban kisebb mértékben (hiszen itt általában korábban is egy fenntartó, az önkormányzat dominált), rurális területeken (iskolaközpontok megszervezésének lehetősége miatt) felerősíthetné az deszegregációs programok sikerét.

Irodalom

- Andl Helga (2008): Egyszervolt iskola: esettanulmány egy iskola megszűnéséről. *Új Pedagógiai Szemle*, 58. 11–12. sz. 147–159.
- Aronson, E. (2008): *A társas lény*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Batiz András és Bernáth Gábor (2018): Kommunikációs javaslatok a helyi roma integrációs programok tervezéséhez és megvalósításához. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 367–384.
- Fejes József Balázs (2013): Miért van szükség deszegregációra? In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*. Belvedere Meridionale, Szeged. 15–35.
- Fejes József Balázs (2018): A deszegregációval kapcsolatos ismeretek és vélemények befolyásolási lehetőségei pedagógusok körében. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 111–125.
- Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (2018): Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 11–30.

- Fejes József Balázs, Kelemen Valéria és Szűcs Norbert (2014): *A Motiváció Hallgatói Mentorprogram modellje. Útmutató felsőoktatási hallgatók részvételével szervezett hátránykompenzáló programok megvalósításához*. SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézet, Szeged.
- Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (2016, szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged.
- Hermann Zoltán és Varga Júlia (2016): Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények. In: Kolosi Tamás és Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*. TÁRKI, Budapest. 311–333.
- Méreiné Berki Boglárka, Málovics György és Juhász Judit (2018): A hazai antiszegregációs tervek értékelése Amartya Sen képességszemlélete alapján. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 385–402.
- Miklósi Gábor (2016): Bedobják a törülkötőt a legfontosabb roma érdekvédők. *Index*, 2016. 09. 20. https://index.hu/belfold/2016/09/20/roma_jogvedelem_vege/
- Nino, C. S. (1998): *The Constitution of Deliberative Democracy*. Yale University Press, New Haven CT.
- Radó Péter (2018): A közoktatás szelektivitása mint a roma szegregáció általános kontextusa. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 31–55.
- Szűcs Norbert (2007): Kvalitatív technikák a deszegregáció szolgálatában. Módszertani összefoglaló egy bezárásra kerülő, szegregáló iskola érdekhálójának a vizsgálatáról. In: Szilágyi Tamás és Zámolyi Ferenc (szerk.): *Társadalom és épített környezet*. DARTKE – IVA, Dél-Alföld Társadalmi 2., Szeged–Wien. 41–52.
- Szűcs Norbert (2010): Többiskolás településeken zajló közoktatási deszegregációs programok sikerkritériumai. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Szűcs Norbert (2012): Kaposvári Kodály Zoltán Általános Iskola Pécsi utcai Tagiskolában tapasztalható jogellenes elkülönítést felszámoló deszegregációs program keretrendszere. Kézirat. Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány, Szeged. http://cfcf.hu/sites/default/files/Gal%C3%A9ria/Kaposv%C3%A1r%20MJV%20Deszegreg%C3%A1ci%C3%B3s%20program_vegleges.pdf
- Szűcs Norbert (2018): A hódmezővásárhelyi deszegregációs intézkedés: az oktatási rendszer esélyegyenlőség-fókuszú komplex átszervezése. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 343–353.
- Szűcs Norbert és Kelemen Valéria (2018): A szegedi deszegregációs intézkedés: egy gettóiskola megszüntetése. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 323–342
- Varga Aranka (2018): A hazai oktatási integrációs tapasztalatok és a korai iskolaelhagyás megelőzése. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 67–87.

Fázis	Szakasz tartalma	Releváns érdekcsoportok	Feladatok
Helyzet-felismerés	A szegregált közoktatási helyzet azonosítása	szakmai döntéshozók, intézményvezetők, civilek, roma közélet, esélyegyenlőségi szakma	A szegregált oktatási helyzet feltárása, bizonyítása.
Kezdeményezés	Deszegregációs program generálása	politikai döntéshozók, szakmai döntéshozók, intézményvezetők, civilek, roma közélet, esélyegyenlőségi szakma, szülők, média munkatársai	A politikai és szakmai döntéshozók meggyőzése a deszegregációs program szükségességéről.
Előkészítés	Deszegregációs program kidolgozása	politikai döntéshozók, szakmai döntéshozók, intézményvezetők, civilek, roma közélet, esélyegyenlőségi szakma	Szegregációra fókuszáló helyzetelemzés elkészítése a lokális oktatási helyzettől. A szegregált oktatási helyzet problémájának feltárása az érdeklélő szereplői számára, illetve bevonásuk a folyamat tervezésébe. A deszegregációs intézkedési terv elkészítése.
Megvalósítás	A deszegregációs program megvalósítása	politikai döntéshozók, szakmai döntéshozók, intézményvezetők, pedagógusok, civilek, roma közélet, esélyegyenlőségi szakma, szülők, tanulók, média munkatársai, többségi társadalom tagjai	A stakeholderek tájékoztatása a szegregáció felszámolásának tervezett folyamatáról. Deliberáció, lokális társadalmi egyeztetés megszervezése, szövetségesek megszervezése. A befogadó iskolák pedagógusainak szakmai felkészítése és érzékenyítése. A deszegregáció jogi előkészítése. A tanulók elkülönítésének megszüntetése. Diagnosztizáló bemeneti mérés a tanulók körében. A korábban szegregált körülmények között tanuló diákok szociális és tanulmányi integrációjának biztosítása, hátránykompenzáló programok generálása, mtkódrtetése.
Monitoring	A deszegregációs program eredményeinek nyomon követése	szakmai döntéshozók, intézményvezetők, civilek, roma közélet, esélyegyenlőségi szakma	A deszegregációs program eredményeinek monitoringja. Az érintett diákok tanulmányi teljesítményének és beilleszkedésük jellemzőinek rendszeres mérése. Az oktatási rendszerben jelentkező szegregációs mechanizmusok megszüntetése. Szükséges esetén kitgazítások végrehajtása.

2. melléklet. A szegedi lokális társadalom stakeholdereinek jellemzése

Stakeholderek	Heterogenitás	Informáltság	Érdekvényesítés	Aktivitás	Tendencia	Attitűd
Politikai döntéshozók	heterogén	jelentős	magas	jelentős	pozitív	támogató, generáló
Szakmai döntéshozók	viszonylag homogén	jelentős	jelentős	jelentős	erősen pozitív	támogató, generáló
A deszegregáció alanyai – szülők	heterogén	alacsony	alacsony	jelentős	pozitív	radikálisan változó, ellenző vagy támogató
A deszegregáció alanyai – tanulók	homogén	alacsony	alacsony	-	pozitív	beletörődő
A deszegregáció szakmai környezete – igazgatók	homogén	jelentős	jelentős	alacsony		ellenző
A deszegregáció szakmai környezete – pedagógusok	viszonylag homogén	alacsony	alacsony	alacsony	változatlan	ellenző
A deszegregáció szakmai környezete – pedagógusok a szegregált iskolában	homogén	alacsony	alacsony	jelentős	enyhén pozitív	ellenző
A többségi társadalom tagjai	homogén	alacsony	alacsony	alacsony	változatlan	ellenző vagy beletörődő
Civil társadalom	heterogén	jelentős	jelentős	magas	pozitív	polarizált, ellenző vagy támogató
Roma közélet	viszonylag homogén	jelentős	jelentős	magas	pozitív	elfogadó vagy támogató
Esélyegyenlőségi szakma képviselői	homogén	magas	magas	magas, proaktív	változatlan	támogató, generáló
Média munkatársai	heterogén	jelentős	nem releváns	jelentős	változatlan	polarizált, ellenző vagy támogató

3. melléklet. A háromszékhelyi lokális társadalom stakeholdereinek jellemzése

Stakeholderk	Heterogenitás	Informáltság	Érdekvérvényesítés	Aktivitás	Tendencia	Attitűd
Politikai döntéshozók	homogén	magas	magas	magas, proaktív	változatlan	támogató, generáló
Szakmai döntéshozók	homogén	magas	magas	magas, proaktív	változatlan	támogató, generáló
A deszegregáció alanyai – szülők	viszonylag homogén	magas	jelentős	jelentős	pozitív	beletörődő vagy elfogadó
A deszegregáció alanyai – tanulók	homogén	jelentős	alacsony	-	pozitív	beletörődő
A deszegregáció szakmai környezete – igazgatók	homogén	magas	jelentős	magas, proaktív	erősen pozitív	támogató
A deszegregáció szakmai környezete – pedagógusok	viszonylag homogén	magas	alacsony	magas	pozitív	elfogadó
A többségi társadalom tagjai	heterogén	magas	jelentős	jelentős	pozitív	beletörődő vagy elfogadó
Civil társadalom	viszonylag homogén	magas	jelentős	jelentős	pozitív	támogató vagy elfogadó
Roma közélet	viszonylag homogén	magas	jelentős	jelentős	pozitív	támogató vagy elfogadó
Esélyegyenlőségi szakma képviselői	homogén	magas	magas	magas, proaktív	változatlan	támogató, generáló
Média munkatársai	viszonylag homogén	magas	nem releváns	magas	pozitív	támogató